

Globalització i identitat nacional¹

Joan Anton Resina

La globalització no és unívoca. Passa a través del prisma de diverses tendències en conflicte, que es poden representar de manera sinòptica en un sistema de coordenades. En un eix, l'intercanvi de gran abast entre diferents actors, en qualsevol lloc o a qualsevol escala, porta a la integració a través de les xarxes globals. Aquest pla de convergència, que anomenem de manera molt simplificada «econòmic», interseca amb un altre pla que representa una forma d'integració social. Aquest segon pla es basa en les normes i els valors compartits subjectivament, és a dir, en una aculturació normativa que té com a forma clàssica i vehicle d'expressió la comunitat nacional. És important observar que, mentre que el poder prové dels dos eixos, els governs nacionals i altres actors institucionals recorren al segon eix per buscar la legitimació. Precisament per aquest motiu, malinterpreten la seva relació amb la col·lectivitat, ocultant les diferències entre la societat i les institucions que suposadament la representen. Com va advertir Franco Ferrarotti, «d'aquesta manera la legitimitat corre el risc de confondre's amb la legalitat» (22-23). Seguint per aquest camí, la qüestió clau de la legitimació pot fàcilment colgar-se sota l'allau de consideracions administratives i desaparèixer dins de les noves macroestructures polítiques. La permutació del que és institucional pel que és social no és, de cap manera, la conseqüència de la perplexitat pública o la delegació voluntària. Més aviat és el resultat d'un maquinat consens sobre el caràcter inevitable d'aquestes macroestructures.

En l'era postnacional, les dues formes de poder –l'econòmic i el social– ja no es combinen com passava en l'època dels mercats nacionals. L'aparició d'un espai polític no nacional dominat pel mercat i pels qui dominen el mercat indica no tan sols un canvi de les mesures coercitives que caracteritzen el poder (per exemple, en comptes de combatre els conflictes laborals amb la policia i els locauts, ara les empreses es relocalitzen), sinó també dels nivells a què ha d'actuar el poder per ser eficaç. I com ha vist John Agnew, «la transmissió de poder a través de l'espai implica l'acció d'uns intermediaris que el transformen a mesura que es desplaça d'un lloc a l'altre. El flux de poder no tan sols es veu potencialment interromput en el seu desplegament espacial

¹ Aquest article reproduïx el capítol 3 (pàgines 35-45) del llibre de Joan Ramon Resina, *El postnacionalisme en el mapa global*, publicat pel Centre d'Estudis de Temes Contemporanis/Angle Editorial, a la col·lecció Assaig Breu, 11, 2005.

concret, sinó que també està subjecte a la negociació i al redireccionament» (17). La globalització és l'ofensiva d'ampliació espacial més ambiciosa del poder econòmic, però no deixa d'operar en el marc d'una geografia política. Si bé la globalització (com totes les formes de poder) aspira a actuar en un medi transparent, a la pràctica s'ha de fer camí per uns medis que la refracten de diferents maneres. La globalització està reconfigurant les agendes polítiques, però les escales geogràfiques, entre elles la nació, encara proporcionen les formes principals d'acció política i representació institucional.

La teoria postmoderna n'ha aportat un marc analític amb el «post» que ara sembla que afecta la nació. En aquest sentit, alguns teòrics situen les identitats nacionals al costat d'altres tipus d'identitat, i les tracten com a fenòmens que estan al mateix nivell amb determinades opcions subjectives. A vegades, hom té la impressió que aquests teòrics pretenen enlairar-se per sobre del seu espai polític concret a força d'estirar-se els cordons de les sabates. Però no s'ha d'oblidar que és pel fet de calçar unes botes de talla gran, que alguns individus assoleixen les oportunitats amb més llestesa que altres, que calcen l'equivalent nacional de les espadenyes. Fins i tot la globalització no és indiferent a la relació jeràrquica entre els espais nacionals pels quals flueix el poder. Hi ha quelcom d'il·lusori, i políticament contraproduent, en la idea que les identitats són cosa de lliure elecció o bé que es poden superar a voluntat.

Es diu que la globalització produeix identitats d'acord amb uns hàbits de consum. Igual que un producte nou altera l'equilibri del mercat, així la seva adquisició per part dels consumidors canvia la manera en què aquests es veuen a sí mateixos i són vistos pels altres. La publicitat, en tot cas, ofereix incessantment transformacions ontològiques del subjecte a través de la màgia de la mercaderia. Tanmateix, com adverteix Michael Billig (139), no totes les identitats són intercanviables en el mateix pla. Algunes calen més endins en l'estructura psicològica de la persona. La meua identitat com a home blanc de llengua catalana configura les meves accions i reaccions d'una manera diferent a com ho fan les meves identitats com a bon cafeter o gran desconexador d'Internet. Algunes identitats resulten ser extremament resistents a la desconstrucció, perquè fins i tot quan són bandejades continuen essent espectralment visibles en negatiu, per dir-ho així. Aquestes identitats no tenen res a veure amb actituds personals o amb conviccions, sinó amb una sèrie de supòsits socials molt arrelats i de respostes individuals sobredeterminades. La identitat nacional no és un constructe mític o ideològic –encara que el mite i la ideologia sovint col·laboren en la seva formació–, sinó un equilibri entre processos materials i discursius que predominen en un espai donat. Els processos materials són a l'arrel de l'automatisme amb què els processos discursius són assumits arreu en el marc d'un espai nacional.

Sens dubte, la socialització es produeix a nivells diferents, i nous processos polítics impliquen no tan sols noves formes d'organització, sinó també diferents identitats. El creixement sobtat de relacions anònimes i la multiplicació d'ocasions d'interacció amb els altres aporten cada vegada més dissonància a l'horitzó de l'experiència compartida. Aquests canvis han resultat perjudicials per a les formes tradicionals de formació del subjecte, com ara la família, les tradicions cultu-

**EN L'ERA POSTNACIONAL,
LES DUES FORMES DE PODER
–L'ECONÒMIC I EL SOCIAL–
JA NO ES COMBINEN COM
PASSAVA EN L'ÈPOCA DELS
MERCATS NACIONALS**

**FINS I TOT LA GLOBALITZACIÓ
NO ÉS INDIFERENT A LA RELACIÓ
JERÀRQUICA ENTRE ELS ESPAIS
NACIONALS PELS QUALS FLUEIX
EL PODER**

rals, els orígens socials i geogràfics, etc. Les alteracions del marc comunitari per a les relacions interpersonals impulsen la transformació de les formes d'integració social. La modernitat, es defineixi com es defineixi, està relacionada amb la pèrdua de referents estables que autoritzen la identitat. Com observa Ulrich Beck, «les persones encara es comuniquen dintre de les formes i les institucions antigues, però també se n'allunyen, almenys amb una part de la seva existència, la seva identitat, el seu compromís i el seu valor. Aquesta retirada, però, no és una retirada i prou, sinó alhora una emigració cap a d'altres nínxols d'activitat i identitat» (20).

Aquesta emigració sense abandonar del tot les formes antigues caracteritza la vacil·lació actual entre els vells nínxols territorials i les noves xarxes postnacionals. Des d'aquest punt de vista, la reconfiguració dels patrons polítics tradicionals que fa la globalització no redueix el paper de la nació, sinó que la resitua en relació amb altres formes d'integració politicogeogràfica. De fet, la globalització pressuposa una pluralitat d'espais, que no desbanquen sinó que qualifiquen l'antiga hegemonia de l'estat-nació. En altres paraules, les forces globals actuen de manera diferent sobre l'espai que abans estava monopolitzat per l'estat-nació, i contribueixen a la reaparició d'identitats territorials que abans restaven ocultes, o a l'aparició de noves.

La urgència amb què ha ressorgit la qüestió nacional en les dues darreres dècades fa pensar que la globalització, si bé transforma de manera indiscutible el significat i la utilitat de la nació, potser consolidi el seu valor simbòlic, en comptes d'erosionar-lo. El seu rol tradicional d'unificar l'opinió entorn d'alguns valors elementals però àmpliament acceptats continua essent indispensable en el nou ordre global, en qualsevol escala territorial d'actuació política en què es

vulgui intervenir. Per aquesta raó, i a desgrat del que diuen els analistes que voldrien ignorar la qüestió de l'escala, les formacions politicogeogràfiques subestatsals imiten o reivindiquen la forma nacional, sobre la base d'un conjunt de valors interns, que poden anar des dels valors cívics als d'una cultura tradicional. I el mateix és aplicable a una escala més gran que la de l'estat-nació. En confiar la legitimació de la Unió Europea a una praxi comuna d'opinió i formació de la voluntat que es nodreix de les arrels de la

**HI HA QUELCOM D'IL·LUSORI,
I POLÍTIICAMENT
CONTRAPRODUENT, EN LA IDEA
QUE LES IDENTITATS SÓN COSA
DE LLIURE ELECCIÓ O BÉ QUE ES
PODEN SUPERAR A VOLUNTAT**

ciudadania europea (151), Habermas demostra que confia en els mètodes d'unificació que van ser implementats històricament pels estats-nació. Encara que la «ciudadania» denota, segons ell, una forma política de pertinença, més que una integració cultural, la idea que l'opinió i la voluntat dels ciutadans europeus es nodreixen d'unes mateixes arrels indica que persisteix la necessitat d'una legitimació *popular*. Si més no, en la mesura que aquestes arrels siguin unes veritables *grassroots* i no visquin de l'aire. La necessitat de legitimació popular, aquí i arreu, pressuposa tècniques de formació del subjecte que fa temps que han estat substituïdes per un consens efímer orquestrat pels grans grups mediàtics, amb la complicitat o no (segons els casos) del que queda del control estatal de la informació.

Tot i així, la presència tàcita de la comunitat nacional encara empaita la teoria política contemporània. Quan hom s'imagina formes de govern democràtiques basades en una legislació imparcial i la subordinació de l'interès privat a l'interès públic, no està gaire lluny de la idea de nació. Com assenyala Margaret Canovan, «la teoria política contemporània se salva de l'utopisme absolut i continua lligada al món intricat de la praxi política només perquè la comunitat que pressuposa és una versió idealitzada de la comunitat política que existeix realment en alguns

llocs, és a dir, la nació» (46). Aquesta suposició tàcita potser no és tant un efecte contingent de la tendència encara dominant de veure l'espai polític en termes de territoris nacionals, com una necessitat lògica basada en la relació històrica entre l'emergència de la sobirania popular i la política nacional. Fora de l'àmbit teòric, separar la nació dels sistemes polítics democràtics pot resultar tan incomprensible com separar el cos de la seva ombra. Segons Liah Greenfeld, «la democràcia va néixer amb el sentit de nacionalitat. Les dues estan intrínsecament relacionades i cap d'elles no es pot entendre plenament si no es té en compte aquesta relació. El nacionalisme és la forma en què la democràcia va aparèixer al món i, per tant, està continguda en la idea de nació igual que una papallona en un capoll» (10). I si el nacionalisme era democràtic *ab ovo*, la ruptura de les dues actituds indica l'alteració radical de les condicions genètiques de la democràcia i, en conseqüència, la seva fi en sentit estricte. Guéhenno certament té raó quan destaca la relació entre la idea occidental de llibertat en una comunitat oberta i les arrels territorials de la nació a *La fin de la démocratie*. «La llibertat que [la nació] dóna als individus [...]», afirma, «es basa en l'espai que governa» (5). La llibertat, en sentit clàssic, designava un estat d'excepció enfront de les exaccions i les càrregues generals. Les llibertats (sovint expressades en plural i amb un significat pròxim al dels «drets» contemporanis) eren atorgades a determinats pobles, ciutats o regions, i no a d'altres. El nacionalisme va universalitzar les llibertats a tot l'estat, i les va convertir en el dret natural de tot membre de la comunitat política. Però des del moment que la llibertat esdevingué un compromís de tots per a tots, va passar a dependre de la jurisdicció nacional. En altres paraules, l'estat la podia garantir només en la mesura que podia protegir les seves fronteres. Si la globalització desterritorialitza la comunitat política, hi ha motius per sospitar que acabarà amb la política. La política aquí s'entén en el sentit de participació universal en els afers públics per mitjà de representants el dret dels quals a representar la comunitat cívica es basa en la suposició, o la ficció, d'una relació igualitària de cadascú amb el bé públic.

Habermas exemplifica l'assumpció tàcita de la comunitat política en el discurs del liberalisme, quan assenyalava que només una constel·lació postnacional *limitada* com la Unió Europea pot desenvolupar una forma democràtica de govern. La condició que introdueix el concepte de límit polític (i, per tant, de fronteres territorials) és important, perquè el principi d'autodeterminació requereix la distinció entre els membres i els no-membres. No hi ha autonomia sense la possibilitat d'heteronomia. A més, Habermas oposa un realisme il·lustrat a l'abstracció del racionalisme dogmàtic. Fins i tot quan una identitat col·lectiva pretén regular-se a si mateixa amb principis universals, continua interpretant i implementant aquests principis a la llum de la seva història i en el context de les seves formes de vida característiques

(Habermas, 161). I, al cap i a la fi, resulta que les funcions polítiques i les pràctiques reflexives de les societats postnacionals són pràcticament indestruïbles de les de la nació. Habermas, però, no té en compte aquesta similitud funcional a diferents escales, i l'eficàcia cada vegada menor de la sobirania nacional, juntament amb el fet evident que els interessos nacionals estan entrellaçats amb els agents econòmics transnacionals, li impedeixen de veure la integració europea com un procés de construcció nacional a llarg termini.

**LA URGÈNCIA AMB QUÈ HA
RESSORGIT LA QÜESTIÓ
NACIONAL EN LES DUES
DARRERES DÈCADES FA PENSAR
QUE LA GLOBALITZACIÓ, SI BÉ
TRANSFORMA DE MANERA
INDISCUTIBLE EL SIGNIFICAT
I LA UTILITAT DE LA NACIÓ,
POTSER CONSOLIDI EL SEU
VALOR SIMBÒLIC, EN COMPTES
D'EROSIONAR-LO**

Per bé que les diverses aventures transnacionals i multinacionals condicionen el vocabulari de la teoria política, no tots els analistes estan d'acord amb l'anunciada desaparició del model nacional. Alguns observadors fan un pronòstic molt diferent respecte de les conseqüències de Maastricht. Després d'analitzar els plans d'estudis de diverses escoles d'arreu d'Europa, D. Coulby conclou que la nacionalitat i el nacionalisme són «factors ressorgents tant en la política d'Europa com en la configuració de les diverses identitats europees» (citat a Pantel, 2). Resta per veure si aquests factors oposaran resistència a la integració europea o bé si, per contra, contribu-

**PER BÉ QUE LES DIVERSES
AVENTURES TRANSNACIONALS I
MULTINACIONALS CONDICIONEN
EL VOCABULARI DE LA TEORIA
POLÍTICA, NO TOTS ELS ANALISTES
ESTAN D'ACORD AMB L'ANUNCIADA
DESAPARICIÓ DEL MODEL
NACIONAL**

iran a trencar les rigideses estatals i a formar una Europa de tots els pobles que la componen. Novament es tracta d'una qüestió d'interacció geogràfica a diferents nivells. La nacionalitat i el nacionalisme són factors que actuen no tan sols a escala estatal, sinó també a escala subestatal. Si diverses hegemonies polítiques locals són capaces d'associar-se amb altres àrees geogràfiques aprofitant uns actius històrics, econòmics o culturals compartits, aleshores el nacionalisme subestatal pot compensar la resistència del nacionalisme estatal a acceptar fórmules d'integració real a un nivell polític més elevat. Hi ha molts exemples que de-

mostren que aquesta possibilitat és una qüestió que preocupa els nacionalismes estatals, que ara afronten una mena de «revolta de les regions» en el sentit d'una competència gens menyspreable en àrees com l'educació, el control dels recursos naturals i l'ús del territori, l'administració de les infraestructures i les comunicacions, i els símbols de formació de la identitat, que condicionen fortament la lleialtat a les institucions.